

Особливості організації міжкультурної взаємодії учнів у процесі полікультурного виховання

Умови організації завдань міжкультурної взаємодії учнів у процесі полікультурного виховання – відповідність виховної роботи соціокультурним особливостям виховного середовища; створення умов для набуття особистістю полікультурних здатностей через різноманітні форми діяльності; формування мотивації позитивної соціальної комунікації і дії.

Ключові слова: особистість, міжкультурна взаємодія, загальноосвітній навчальний заклад, полікультурне виховання.

Постановка наукової проблеми та її значення. Сучасні суспільно-політичні реалії формують потребу пошуку ефективних механізмів міжкультурної взаємодії представників різних етносів, релігій, світоглядних переконань як запоруки сталого розвитку українського суспільства. Світ у проекції на сучасні глобалізаційні й інтеграційні процеси потребує гуманістичної парадигми міжкультурного діалогу, яка б запобігала виникненню ворожнечі та ненависті в різних сферах людського життя. Відповідно, рівноправне залучення представників усіх етнічних та релігійних спільнот до формування національної ідентичності має бути основою суспільного примирення і консолідації. Значна роль у цьому процесі належить полікультурному вихованню учнів загальноосвітнього навчального закладу, що має за мету реалізацію широкого педагогічного арсеналу засобів, а це сприяє інтеграції та консолідації українського багатокультурного суспільства.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Тематика багатокультурності лежить в основі наукових досліджень багатьох вітчизняних науковців. Зокрема, загальні теоретичні питання виховання багатокультурності досліджували О. Сухомлинська, О. Гуренко, Н. Лавриченко, Л. Редькіна, Н. Ришак. Філософсько-культурологічний аспект багатокультурної освіти та виховання розкрито у працях Л. Костикової, С. Пілішек. Педагогічні засади полікультурності розглядали І. Бессарабова, О. Гриценко, Л. Перетяга, Л. Чумак, Т. Поштарева. Однак питання методики організації міжкультурної взаємодії учнів не були предметом аналізу. Отож, **мета** статті – проаналізувати відповідно до сучасних суспільних викликів і потреб особливості організації міжкультурної взаємодії учнів у процесі полікультурного виховання в загальноосвітньому навчальному закладі.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Реалізація полікультурного виміру у виховному процесі загальноосвітнього навчального закладу має за мету сприяти розвитку гуманних і толерантних людських відносин, навчити особистість пізнавати різні культури, позитивно й толерантно сприймати відмінності та ефективно взаємодіяти в сучасному полікультурному суспільстві.

Навчально-виховна діяльність загальноосвітнього навчального закладу, спрямована на реалізацію завдань міжкультурної взаємодії, включає складники змістового й технологічного забезпечення виховного процесу та представляє реалізацію його завдань у різних аспектах, а саме: упровадження змісту та методичного забезпечення в навчальний процес, позакласну виховну роботу, розбудову відповідного виховного середовища; забезпечення активної соціокультурної практики учнів у суспільстві.

Умови відповідної організації полікультурного виховання – відповідність виховної роботи соціокультурним особливостям; створення умов для набуття особистістю полікультурних здатностей через різноманітні форми діяльності; формування мотивації позитивної соціальної комунікації і дії. Важливим складником ефективної реалізації полікультурного виховання особистості – створення та запровадження в практику загальноосвітніх навчальних закладів доцільного методичного забезпечення, спрямованого на формування полікультурної компетентності вихованців. Це сприяє посиленню виховної діяльності навчальних закладів, органічно включаючи у сферу їхнього впливу учнів, батьків, представників державних і громадських організацій, засоби масової інформації.

Пріоритетна форма реалізації полікультурного виховання в навчальному процесі та позакласній, позашкільній діяльності – технологія кооперативного навчання, що реалізується арсеналом різноманітних методичних засобів у групі вихованців. Саме такий спосіб організації

взаємодії учнів містить максимальні можливості для міжособистісної комунікації, забезпечує високий рівень активності вихованців, урахування внеску групи загалом і кожного її члена зокрема.

В основі кооперативного навчання лежать ідеї американського психолога А. Маслоу про природне прагнення людини бути в безпеці, що підштовхує її поєднуватися з іншими людьми для подолання труднощів та отримання емоційної й інтелектуальної підтримки, та Д. Брюннера про потребу людини у відчутті відповідальності за інших і прагнення діяти разом задля досягнення мети. Отже, кооперативне навчання (від англ. *cooperative learning*) – це навчання учнів у невеликих групах, що ґрунтується на трьох основних принципах: заохочування – отримання всією групою однієї на всіх оцінки, якогось сертифікату, відзнаки, похвали або іншого виду оцінювання їх спільної діяльності; індивідуалізації – виконання кожним учнем своєї частки загальної справи й персональна відповідальність кожного учня за всіх і невдачі групи; рівних можливостей – принесення кожним учнем групи балів до загальної скарбнички команди, зроблених через покращення власних попередніх результатів (оскільки саме цей показник, а не успіх порівняно з іншими учнями, вирішальний у нарахуванні балів) [4, с. 102].

Однак за всією різноманітністю кооперативного навчання, на думку О. Пометун і Л. Пироженко, усі його види мають низку спільних рис: поділ класу на групи для досягнення конкретного навчального результату; склад групи не може бути постійним упродовж тривалого часу. Він змінюється залежно від змісту й характеру навчальних завдань; кожна група розв'язує певну проблему, визнає чену завданням, яке може бути:

- за складністю однаковим для гетерогенних (складаються з учнів із різним рівнем пізнавальних можливостей) груп або диференційованим для гомогенних (складаються з учнів, приблизно рівних за пізнавальними можливостями);
- за змістом і навчальною метою однаковим для всіх груп (незалежно від складу групи);
- за змістом взаємодоповнювальним або послідовно пов'язаним із завданнями інших груп за логікою матеріалу, що дає змогу вивчити проблему всебічно;
- за способом (процедурою) виконання різним або однаковим.

Завдання у групі виконується так, щоб можна було врахувати й оцінити індивідуальний внесок кожного члена групи і групи загалом [2, с. 11].

Організуючи роботу учнів у групах, доцільно звернути увагу на полікультурну специфіку контингенту учнів, характер індивідуальних і міжгрупових відносин у класі тощо. Зокрема, позитивна взаємозалежність у груповій роботі дає можливість вихованцям усвідомити внесок кожного з них у результативність спільної діяльності, а також роль групи загалом у повноцінному виконанні завдання. Тим самим групова робота – найбільш ефективна форма організації виховної діяльності, під час якої здійснюється ефективна міжособистісна взаємодія, зникають міжкультурні бар'єри.

Різноманітність, неоднорідність групи учнів – ключовий компонент кооперативного навчання, оскільки спільно працювати з людьми різного походження та ідентичності – це навчання взаємодії і порозуміння в суспільстві. За результатами сучасних досліджень, саме перебування учнів у неоднорідних групах полегшує виконання ними завдання. У виховній роботі особливу увагу надають організації взаємодії вихованців у неоднорідних за складом малих групах, які включають представників різних етноконфесійних спільнот. Забезпечення змішаного складу групи сприяє обміну думками, відкритій атмосфері між вихованцями.

Особливого значення набуває досвід навчання вихованців за моделлю «діалогу культур» у зв'язку з посиленням аксіологічного (ціннісного) підходу в навчанні. На думку російського методиста О. Стрелової, залучення учнів до цінностей відбувається за допомогою організації спілкування (діалогу) з безпосередніми носіями ціннісних відносин. Ці носії – реальні персонажі (герої) минулого; їх сучасники, які неоднозначно ставляться до героїв і їхньої діяльності; автор підручника, який добирає факти й інтерпретує їх під певним кутом зору. Учитель та учні також можуть бути активними суб'єктами цінностей, якщо сприймають навчальний матеріал критично, а не сакральню, приймають на віру. Отже, утворюється система ціннісних взаємовідносин, яка складатиметься із семи діалогів між носіями цінностей, утворюючи діалог культур і поколінь [3, с. 67].

Залежно від специфіки соціокультурного середовища, у якому відбувається освітньо-виховний процес, а також завдань полікультурного виховання, учитель добирає саме той методичний інструментарій, який найбільш ефективний для певної навчальної та виховної

ситуації. Водночас вважаємо за доцільне наголосити на універсальних підходах до вибору форм і методів, які є прийнятними для будь-якої ситуації міжкультурного діалогу в учнівському колективі. Такі форми й методи мають сприяти активній та інтерактивній взаємодії учнів, забезпечувати критичне мислення особистості під час аналізу різноманітних явищ й інших культур, і власної, забезпечувати можливість позитивної особистісної ідентифікації з тією чи тією групою в будь-якій ситуації.

Методичне забезпечення полікультурного виховання в загальноосвітніх навчальних закладах передбачає використання широкого спектра форм і методів полікультурного виховання, які розробили вітчизняні науковці. Аналізуючи теперішній досвід використання різноманітних форм і методів полікультурного виховання, зазначимо, що всі вони представляють широкий діапазон можливостей для роботи з полікультурним розмаїттям, формування в дітей полікультурних компетентностей. Усі методики відрізняються один від одного за експліцитністю чи імпліцитністю представлення міжкультурного виміру в системі виховання. Для одних методичних розробок характерне чітко виражене завдання формування у вихованців полікультурних здатностей, готовності до міжкультурної взаємодії. Інші методики передбачають реалізацію полікультурного виховання в контексті історичного, географічного, лінгвістичного, мистецького змісту аврально-виховної діяльності.

Оскільки діалог у багатокультурному середовищі – важлива умова порозуміння та суспільної інтеграції, доцільно використовувати методи проблемного навчання і виховання: дискусійні (бесіди, диспути, дебати, круглі столи, прес-конференції); пошукові (дослідження певної проблеми й аналіз інформації з різних джерел); асоціативні (асоціювання ситуацій і понять з опорою на наявний досвід); аналітичні (аналіз інформації з різних джерел); ігрові (рольова гра, ділова гра, симуляція); візуально-графічні (робота з графіками, схемами, таблицями, відеофільми, ілюстраціями); проектні (спрямовані на відпрацювання способів розв'язання проблем); рефлексивні (самоаналіз, оцінка і осмислення власних дій та дій групи).

Особливе місце в полікультурному вихованні посідають інтерактивні методи, які передбачають взаємодію і співпрацю всіх учасників освітнього процесу для виконання навчальних та практичних завдань. Поняття *інтерактивність* розуміють як спеціально організовану пізнавальну дослідницьку діяльність, яка сприяє розвитку міжкультурного діалогу і взаємодії.

Умови інтерактивності – наявність проблеми, її обговорення і співпраця групи над її розв'язанням, прийняття узгодженого рішення, аналіз, рефлексія її результатів членами групи, яка передбачає критичний аналіз власних поглядів, конкретної соціокультурної ситуації і прийняття обґрунтованого рішення на основі виваженого вибору. Зокрема, рольові та ділові ігри (моделювання відносин, вивчення ситуацій, які дають змогу обговорювати соціокультурні проблеми і спільно працювати над способами їх розв'язання); аналіз історико-культурних джерел; проектування – розроблення та реалізація учнівськими командами соціальних проектів; дискусії з актуальних соціальних проблем; спілкування засобами Інтернету (обговорення на форумі, розміщення інформаційних ресурсів на сайті, обмін досвідом проектної діяльності тощо); організація рефлексії учнів (обговорення, есе, твір на тему, бесіда).

Для успішного застосування цих методів потрібно створювати навчальні ситуації для організації демократичної практики взаємодії в полікультурному суспільстві. Доцільність застосування методичних підходів визначається їхніми потенційними можливостями щодо сприяння самореалізації та самоутвердження учнів, досягнення ними успіху, що, безумовно, впливає на результативність виховання.

Організуючи у виховному процесі завдання набуття вихованцями досвіду міжкультурної взаємодії, учитель має врахувати всі чинники й характер міжкультурної взаємодії в класі та інших виховних середовищах, що оточують учня. Вибір конкретної методики зумовлений різними педагогічними обставинами, і передусім специфікою полікультурного середовища, у якому перебувають вихованці.

Зокрема, для навчальних закладів і класів, де домінують представники однієї культури, доцільно, як свідчить наш досвід, є використання методичних розробок, у яких представлені аспекти пізнання інших культур, формується розуміння сутності полікультурного суспільства. У школах із яскраво вираженим полікультурним розмаїттям контингенту учнів бажано впроваджувати такі виховні форми, де пріоритет надається інтерактивним формам міжкультурної взаємодії.

Вибираючи формат вправ для полікультурного класу в монокультурному середовищі, варто акцентувати увагу на глибокому дослідженні всіх елементів власної культури та домінуючої культури, їхньої взаємодії та взаємовпливів. Отже, для педагога важливо з'ясувати характер виховної мети, вікові особливості вихованців, ефективність певної виховної методики та можливості її адаптації відповідно до рівня полікультурної вихованості учнів, а також специфіки певного полікультурного середовища.

Особливістю полікультурного середовища, а й відповідно й класного колективу, у якому навчаються представники різних культур, є ситуації нерівності, природа яких може мати етнічний, релігійний, гендерний, мовний чи соціальний характер. Відтак наявність можливості виникнення різноманітних конфліктів, зокрема на ціннісному рівні, є об'єктивним складником групової роботи. Організуючи виховний процес у контексті міжкультурної взаємодії, доцільно врахувати всі чинники та характер міжкультурної взаємодії у класі та інших виховних середовищах, що оточують учня. Під час полікультурного виховання важливо брати до уваги те, що в учнівському колективі, де представлені носії різних культур і традицій, є небезпека того, що не всі його члени здатні виявляти терпимість і тактовність, толерантно сприймати відмінності та цінності іншої культури.

Саме тому важливо не лише організувати групову роботу, а передусім забезпечити реалізацію принципу різноманітності, надаючи вихованцям рівні можливості повноцінного виявлення культурної своєрідності. Визнання особистого внеску в роботу кожного учня дасть вихованцям можливість відчувати свій успіх, формувати самоповагу й стале відчуття власної належності до спільноти класу та навчального закладу. За таких умов полікультурне виховання позитивно впливає на становлення соціальної ідентичності вихованців. У групі, що складається з представників різної етнічної, релігійної належності, особисті навички й досвід кожного учня мають стати вагомим потенціалом інтеграції багатокультурного колективу групи. Відповідно, сприяти становленню спільної ідентичності, що притаманна членам певної групи, можна через досягнення спільних цілей у процесі організації суспільно корисної діяльності.

Спільне навчання, праця, суспільно корисна діяльність, спілкування сприяють формуванню в учнів поваги до представників інших етносів, релігій, соціальних груп. Доцільний вибір відповідних форм і методів полікультурного виховання має спиратися на соціокультурну специфіку тієї чи тієї суспільної групи, вікові й психологічні особливості розвитку учнів, норми та традиції міжкультурної взаємодії з іншими.

Важливо навчити учнів пізнавати й розуміти навколишній світ, виховати в них почуття емпатії, співпереживання, солідарності, терпимості, толерантності. Задля цього зміст і форми виховної роботи в загальноосвітньому навчальному закладі потрібно наповнювати сучасними технологіями полікультурного виховання і особистісно-орієнтованої взаємодії.

Беручи до уваги складний та неоднозначний характер міжкультурної взаємодії, важливо діагностувати виховну атмосферу, у якій взаємодіють учні. Потрібно підтримувати постійний контакт з учнями впродовж реалізації певної виховної діяльності задля діагностики їхнього настрою та готовності до міжкультурної взаємодії. Важливе в цьому контексті, незалежно від специфіки тієї чи тієї виховної форми, проведення з вихованцями заключного обговорення виховної діяльності, тобто здійснення підсумкової рефлексії.

Уважаємо за доцільне відзначити, що власна та групова самооцінка, критичний аналіз власної поведінки та розуміння внеску в роботу групи сприяє становлення таких цінностей, як рівність, об'єктивність, повага, справедливість, чесність тощо. Реалізуючи виховні методики, учні мають змогу не лише усвідомити, що є різні погляди та розуміння проблеми, а й набувають здатностей, які дають їм можливість визнавати культурну різноманітність і ставитися до неї з повагою. Такий заключний етап у реалізації певної виховної форми допомагає вихованцям зайняти незалежну й відповідальну позицію відповідно до їх власних переконань та ціннісного вибору.

Оцінювання діяльності вихованців може відбуватися у формі рефлексії, опитування (індивідуального, попарно, у малій групі); вивчення результатів індивідуальної діяльності учнів, спостереження за роботою учнів у групах під час обговорень і дискусій. Доцільно оцінити рівень полікультурної компетентності учнів перед початком виховної роботи й після її закінчення.

Як підсумок зазначимо найбільш актуальні поради для практичної реалізації полікультурного виховання в контексті набуття досвіду міжкультурної взаємодії в полікультурному середовищі загальноосвітнього навчального закладу. Щоб ознайомлення з певною культурою було успішним, доцільно розпочати заняття з підвищення мотивації учнів, що передбачає постановку проблемних

запитань, наведення прикладів різних життєвих ситуацій тощо. Потрібно врахувати досвід тих соціокультурних спільнот, до яких належать учні класу, їхню ідентичність, традиції, знання, уявлення про інші культури. У цьому контексті варто ознайомитися з інформацією, як інтерпретують ті ж самі поняття, цінності, вірування, ритуали представники різних культурних груп.

Стратегію міжкультурного діалогу доцільно реалізовувати, починаючи з пошуку спільного, згодом аналізуючи ті чинники, що роз'єднують, тобто «будувати мости, а не стіни». Варто уникати узагальнених суджень про ту чи ту культуру, традицію. Для цього доцільно використовувати слова «окремі», «декотрі», «декілька», «здебільшого» тощо.

Під час ознайомлення з певною культурою потрібно дотримуватися такої поетапності: представлення, аналіз, розмірковування. Це дає змогу вихованцям всебічно і глибоко дослідити певну культуру, можливість здійснити рефлексію своїх знань та уявлень про неї, максимально уникнути виникнення упереджень і стереотипів. Корисна в цьому аспекті підготовка списку основних слів, понять, ключових для розуміння контексту певної культури. Важливий ресурс полікультурного виховання – залучення до виховного процесу громадськості, носіїв певних культур, представників різних етноконфесійних спільнот місцевої громади.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Результативність полікультурного виховання забезпечується органічним поєднанням інноваційного змісту й методичого забезпечення; створення соціально-педагогічних умов для громадянського виховання учнівської молоді, урахування її інтереси та потреби; узагальнення традиційних і розроблення інноваційних форм та методів полікультурного виховання; навчання відповідальній міжкультурній взаємодії в процесі організованої в полікультурному середовищі соціальної практики; удосконалення педагогічної майстерності вчителів із методики організації міжкультурної взаємодії вихованців. Залежно від специфіки соціокультурного середовища, у якому відбувається освітньо-виховний процес, мети й завдань полікультурного виховання, учитель обирає саме ті форми та методи, які є найбільш ефективними для певної виховної ситуації. Методика полікультурного виховання має сприяти активній та інтерактивній взаємодії вихованців, забезпечувати критичне мислення особистості в процесі аналізу різноманітних явищ та соціокультурних феноменів і власної, й інших культур, створювати можливості для виникнення позитивної ідентифікації особистості з певною спільнотою в певному соціокультурному контексті.

Джерела та література

1. Баханов К. О. Інноваційні системи, технологія та моделі навчання історії в школі : монографія / К. О. Баханов. – Запоріжжя : Просвіта, 2000. – 160 с. : іл.
2. Пометун О. Інтерактивні технології навчання: теорія, практика, досвід / О. Пометун, Л. Пироженко. – К. : АПН, 2002. – 136 с.
3. Стрелова О. Ю. Воспитание историей как формирование ценностей личности / О. Ю. Стрелова // Преподавание истории в шк. – 2003. – № 7. – С. 66–70.
4. Нові підходи до історичної освіти в умовах багатокультурного суспільства : навч. посіб. для студ. ВНЗ / К. О. Баханов, С. С. Баханова, Є. В. Більченко та ін. / за заг. ред. К. О. Баханова. – Львів : ЗУКЦ, 2012. – 164 с.

Кендзор Петр. Особенности организации межкультурного взаимодействия учеников в процессе поликультурного воспитания. Условиями эффективной реализации межкультурного взаимодействия учеников в процессе поликультурного воспитания является соответствие воспитательной работы социокультурным особенностям воспитательной среды; создание условий для овладения поликультурными способностями посредством вовлечения в разнообразные формы деятельности; формирование мотивации позитивной социальной коммуникации и действий.

Ключевые слова: личность, межкультурное взаимодействие, общеобразовательное учебное заведение, поликультурное воспитание

Kenzdor Petro Features of the Organization of Intercultural Interaction of Students in the Process of Multicultural Education. By organizing the educational process in the context of intercultural cooperation, it is necessary to take into account all factors and character of multicultural cooperation in class and other educational environments around students. Common education, work, social-profitable activities, communication promote the formation in pupil the respect to the representatives of other ethnos, religions, cultural and social peculiarities. The expedient selection of appropriate methodology of polycultural education should rely on social and cultural specific of certain social group, age and psychological features of students development, norms and traditions of multicultural cooperation in certain community. The methodology of intercultural cooperation introducing into

school promotes the active and interactive cooperation of students, providing the critical thinking of individual in the process of analyzing of different socio-cultural phenomena, as own and others cultures, creating the opportunity of the positive individual identification with certain community in any social and cultural context.

Key words: personality, intercultural cooperation, secondary educational establishment, multicultural upbringing.

Стаття надійшла до редколегії
12.01.2015 р.